

ПРОТЕСТАНТИЗАЦИЈА РОМА: „БИТИ“ И/ИЛИ „ИМАТИ“*

Драган Тодоровић**

А п с т р а к т. – Продирање протестантског учења међу ромски народ у југоисточној Србији, интензивније деценију и по уназад, покренуло је процес преобликовања њиховог колективног идентитета. Обичаји и навике Рома баптиста, адвентиста, пентекосталаца и Јеховиних сведока у градовима и селима наводе на преиспитивање општеприхваћених односа унутар и ван ромске заједнице. Под утицајем новоусвојеног религијског погледа на свет, срж етничке и културне самобитности припадника ромског народа – препознатљивог назива *Rromanipe* – почиње да се заснива на измењеним „амблемима дистинкције“ у областима здравствене културе, културе понашања, рада и предузетништва итд. Збива се преосмишљавање и прилагођавање доминантних саставница ромске културе, а по значају се посебно издваја она која се тиче наглашавања важности постојања насупрот поседовања материјалних добара – „немати, а бити“.

Кључне речи: *Rromanipe*, протестантизација Рома, југоисточна Србија, „бити, а не имати“, „имати, а не бити“

УВОД: РЕЛИГИЈСКО-КОНФЕСИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ РОМА

Роми су вишерелигијски и вишеконфесионални народ Балкана, који је на свом историјском путу загубио прапостојбинску веру,

---

* Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије (179013)*, који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

** Филозофски факултет Универзитета у Нишу; dragan.todorovic@filfak.ni.ac.rs

пригрливши религију већинског окружења. У Србији су баштиници хришћанства и сунитског ислама¹, али се њихово традиционално хришћанско (православно/ римокатоличко)/исламско религијско-вероисповедно биће последњих година озбиљно нарушава упливом протестантизма, са трајним импликацијама на њихов идентитет (Ђорђевић 2005).

Готово читав двадесети век на балканским просторима није донео Ромима бољитка од суштинског значаја у погледу уважавања тананих нити вере. Није у природи двеју светских религија и њихових конфесија да једном верничком корпусу придају већи, а другом мањи значај. Проблем лежи у незаинтересованости црквених институција и високих служитеља, на које се угледа паства. Православне цркве и Исламска заједница нису никада оформиле посебна тела за мисионарење међу Ромима², а локално свештенство држало се подаље од ромских гета, у којима су се одвијале свакодневне активности. Поводећи се исказаном небригом, вероисповедна браћа са зазором их је посматрала на молитвама у храмовима или у свечарским поворкама, а нису изостајали ни изливи религијске нетрпељивости.

До квалитативног помака долази тек са активнијим заживљавањем протестантског погледа на свет у последње две деценије протеклог века и првој деценији новог миленијума, прво у Бугарској (Славкова 2007) и Македонији (Цацаноска 2005), а одскора и у јужној Србији (Тодоровић 2011а). Показало се да су протестантске месне цркве добро организоване заједнице, са разрађеним механизмима интеграције и укључивања чланова у живот и делатност цркве, јаким социјалним и материјалним разлозима конверзије и привржеништва и концептом аналитичких заједница, које протежирају једнакост и братство (Ђорђевић 1987). Но, ни тамо им није увек било лако.

Остали чланови са скептицизмом би гледали на новообраћене, све док они својим новим начином живота не би потврдили да су постали искрени следбеници Божји. Ипак, конверзија у разне мале верске заједнице Ромима је донела жељно ишчекивано уважавање и пажњу у пасторалном душебрижнштву, наду у боље сутра и сопстве-

¹ Нешто је од шиитске гране ислама међу Ромима Ниша и још понегде на југу Србије. Детаљније о томе у: Ђорђевић и Тодоровић 2009.

² Посебан Одбор за бригу о Ромима имају једино католици, а од Другог ватиканског концила и организовану бригу о мигрантима, институционализовану у Кодексу канонског права (1983). У њему се наводи да је земља домаћин у обавези да мигрантима и Ромима осигура право на њихов језик и духовно наслеђе. Коначно, Папинско вијеће за пасторал селилаца и путника доноси недавно *Смјернице за пасторал Рома* (2008). О ставовима црквених великодостојника и представника ромске елите о Ромима као верницима више у: Живковић и др. 2001; Ђорђевић и Тодоровић 2011.

но достојанство, речју, све оно што им је било ускраћено у надменом опхођењу домицилних верских одличника. Остварени су позитивни ефекти у повећању квалитета живота и побољшању друштвеног статуса: смањење ситног криминала, алкохолизма, наркоманије и проституције, побољшане хигијенске и образовне навике (Ђорђевић 2004, 2009; Тодоровић 2011б, 2014б).

Резервисаност и неповерење одређивали су у прошлости понашање официјелних религијских структура и црквених великодостојника других провенијенција према Ромима као верницима. Такав је став био пресудан у прихватању верског портрета Рома и од остатка пастве. Зато је на већинском народу и већинским црквама да поразмисле колико још труда треба да уложе у истинско разумевање комплексног конфесионалног идентитета нападеног ромског народа. Што пре у домен својих интересовања буду укључили афирмацију ромског идентитета, утолико пре ће моћи да се надају бољим резултатима у раду са Ромима у будућности. Изгледа да су протестанти, а међу њима понајбоље пентекосталци, први то схватили.³

* * *

Продирање протестантског учења међу ромски народ у југоисточној Србији, интензивније деценију и по уназад, покренуло је процес преобликовања њиховог колективног идентитета. Обичаји и навике Рома баптиста, адвентиста, пентекосталаца и Јеховиних сведока у градовима и селима наводе на преиспитивање општеприхваћених односа унутар и ван ромске заједнице. Присуствујемо раслојавању старе и обликовању „нове ромске заједнице“, уроњене у реформацијско наслеђе. Под утицајем новоусвојеног религијског погледа на свет, срж етничке и културне самобитности припадника ромског народа – препознатљивог назива *Rromanipe* – почиње да се заснива на измењеним „амблемима дистинкције“ у областима здравствене културе, културе понашања, рада и предузетништва итд. Збива се преосмишљавање и прилагођавање доминантних саставница ромске културе, а по значају се посебно издваја она која се тиче наглашавања важности *постојања* насупрот *поседовања* материјалних добара – „*немати, а бити*“.

³ О културним и богословским факторима протестантизације Рома детаљно у: Тодоровић 2012, 2013, 2014а.

УЗОРАК И МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање⁴ је обављено на узорку 60 крштених верника ромске националности, као и 14 ромских и неромских верских старешина.

Подаци су прикупљени методом продубљеног интервјуа на основу стандардизоване процедуре са *Ромима верницима и неромским и ромским старешинама* протестантских верских заједница у пет округа југоисточне Србије, са укупно 27 општина – *Нишавског* (Алексинач, Ражањ, Сврљиг, Меровина, Дољевац, Гаџин Хан), *Топличког* (Куршумлија, Блаце, Прокупље, Житорађа), *Пиротског* (Бела Паланка, Пирот, Димитровград, Бабушница), *Јабланичког* (Црна Трава, Власотинце, Лесковац, Бојник, Лебане, Медвеђа) и *Пчињског* (Сурдулица, Владичин Хан, Врање, Босилеград, Трговиште, Бујановац, Прешево) и градом Нишом, укупне површине 14.010 км², са око 1,1 милион становника у просеку током друге половине двадесетог века. Разговори су реализовани између децембра 2008. и марта 2009. године.

ОД „БИТИ, А НЕ ИМАТИ“ ДО „ИМАТИ, А НЕ БИТИ“

1. *Нова етика здравог живота*

У принципе којих се протестантски верник треба придржавати у животу спадају и они посвећени здрављу и исправном хигијенском понашању. Нове навике промовишу *здраве стилове живљења*, најпре усмерене на превенцију болести код деце и омладине.

Просечни становник Србије довољно не познаје махалски живот Рома, скрајнут на периферију или ушущкан у архитектуру урбаних агломерата. Изузимајући вишеспратнице имућнијих гастарбајтера, већину ромских насеља описују уски сокаци са начичканим кућерцима, лоше регулисано питање воде и канализације и раздрагана, али и рашчупана и мусава деца у неконтролисаног игри. Настоје Роми да се извуку из егзистенцијалног талога, у који су запали и не само својом кривицом, али су моћи слабашне.

⁴ Презентовани резултати део су обимног социо-емпиријског истраживања спроведеног на узорку крштених верника ромске националности неколико протестантских верских заједница на територији југоисточне Србије (Хришћанска баптистичка црква, Јеховини сведоци, Хришћанска адвентистичка црква и Еванђеоска пентекостална црква), ромских и неромских старешина побројаних верских заједница, те верских вођа већинских религија (Српска православна црква и Исламска заједница), а у оквиру докторске дисертације „Протестантизација Рома југоисточне Србије“, коју је аутор одбранио октобра 2011. године на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду (Тодоровић 2011а).

И док актуелна и неке нове „Декаде за укључење Рома“ у Србији и на Балкану не буду почеле да дају резултате, остаје убогим житељима да се довијају како знају и умеју и макар најмлађима понуде излаз и перспективу. Вера и духовност могу да припомогну култивисањем другачијег односа према навикама условљеним бедом и немаштином.

Распитивали смо се о променама у свакидашњим навикама које се тичу хигијене у кући, подучавања деце исправним здравственим навикама (прање руку, зуба, купање) и уредном појављивању у школи, обиласка лекара у ситуацијама нарушеног здравља укућана и придржавања преписаних процедура лечења.

„Да. Дођите ви у цркву, па приметите како та деца сад долазе, не треба много то ја да вам причам. Опрани, очешљани, лепо обучени, онолико колико имају, у чистоти, понашању... Има ту и српска деца која су у Христу, погледајте како их ми учимо да се понашају, она више не гледају дал’ је дете црно или бело.“

Милован Бећировић, 61, баптиста, Горњи Комрен (Ниш)

„Иду у оном што имају. Битно да је чисто и уредно. И да је било поцепано, али да буде закрпено, зашито, чисто, уредно, не мора да буде ново. Зависи од наше могућности.“

Саша Бакић, 37, Јеховин сведок, Тасковићи (Ниш)

„Па, хигијена је саставни део човека, хигијена је јако битна. Не може ти да одеш у цркву необријани, неочешљани, необучени, згужвани, замазани, у радно одело. Ви својим поступком не уважавате оно у чега верујете, за вас је Бог к’о и обични човек, за вас је Бог ништа. А кад је дош’о неки виђени човек, како би га ви дочекали, како бисте се дотерали да изгледате лепо. А пред Богом овако, то је неуважавање Бога, не цените Бога.“

Живота Мирковић, 62, адвентиста, Доње Бријање (Лесковац)

„Да. Идемо код лекара, нормално. Ако случајно, да не да Бог, нека болест да лекари једноставно не могу, онда се молимо, хвала Богу, има доста исцелење. Али, прво идемо код лекара.“

Алиса Тончић, 33, пентекосталац, Лесковац

Добили смо следеће одговоре од Рома адвентиста, Јеховиних сведока, баптиста и пентекосталаца:

1. подигнут је ниво поспремања у домовима (жене су наглашавале да уредност није изостајала ни раније, али да се сада посебно труде да истерају прљавштину на улицу);

2. деца се подучавају да је чистоћа „пола здравља“ и да треба да брину о свакодневној личној хигијени (руке се перу пре, а зуби после јела, редовно умивање и купање);

3. одлазе у школу у уредној и чистој одећи (не мора да буде нова, али мора бити закрпљена и опрана);

4. напуштено је лечење магијским методама и бапским лекаријама (нема говора о гатању и бајању од урока, против несанице, трбобоље, плача дојенчади и сл.);

5. болесник се води на преглед код лекара (пентекосталци, међутим, не умањују значај и улогу *молитви старешинства*, којима се ефекат званичне медицине допуњује);

6. стриктно се примењују препоручене процедуре опоравка „белих мантила“, уз преписане лекове;

7. у правилним интервалима зубари проверавају стање дечијих зуба;

8. они нарушеног здравља, кад год је то могуће, изолују се од здравих чланова, посебно од најмлађих.

Други аспект тиче се перцепције измењене здравствене етике у ромским протестантским домовима од стране непосредног окружења, неверујућих Рома и нерома.

„А сад смо цењени и поштовани. Комшије к’о комшије, радују се кад дођем, кажу: ‘мој комшија је господин’, јер ја сам навик’о да увек лепо и уредно изгледам. Увек изађем обучен у одело и кравату, па неки пут, кад нешто радим и изађем неспреман, одма’ ми кажу: ’Леле, како си се то обук’о?’. ’Ууу, а кад су тек видели какав веш Шемса простире напоље...’ Дружили смо се и дружимо се још с комшијама.“

Перица Демировић, 58, Јеховин сведок, Житковац (Ниш)

„Не. Овде већином дружимо се у мали са Србима и немамо никаквих проблема. Нема шта да се, када долази неки Србин, ако треба да попије чашу воде, да он избегава, зато што се налази нека нечистота. Увек говоре: ‘Стварно је чисто и лепо’.“

Предраг Куртић, 40, адвентиста, Винарце (Лесковац)

„Мени не, мене увек узимају за пример кад се свађају са снајкама: ‘Види њу, како она ради, што ниси оваква!’“

Алиса Тончић, 33, пентекосталац, Лесковац

„Раније није било воде, није било тих услова, а сада има и све може. Има тамо у Подврце жене са четворо, петоро деце, деца су гола, боса, напуштена, неокупана, неоошшана, разумеш ме? Има да ставиш казан, да подгрејеш и да купаш, то је обавезно! Ти си мајка која треба да буде упорна за то. Али, у мом крају сви су побожни и тога нема.“

Слађана Шабановић, 43, пентекосталац, Лесковац

Живот Рома изван махала одувек је био праћен жељом да буду добро прихваћени од комшија. Стигма неуредних чергара, неспособних

да се трајно населе и прилагоде месним навикама, пратила их је кроз историју где год да су покушавали да се скрасе и приведу седелачком животу. Прецима је неспутана слобода, оличена у дивљој игри враних коња и причама у ноћима уз логорске ватре, била важнија од трошних материјалних трагова. Како-тако скућеним тамнопутим мештанима данашњих српских села, варошица и градова значајно је да у погледима домаћина и домаћица из непосредног суседства не познају презир, ако већ нема места за велику љубав. А он је редовно потхрањиван стереотипима о алкавим женама, пијаним мушкарцима и мусавој деци.

Нови верски идентитет опрема ромски народ тако жељеним *признањем* за уредност, ретком позитивном карактеристиком која прати „секташе“. Роми постају, према сопственим речима:

1. „бољи и елегантнији од неки Срби“;
2. „тако вредни и чисти“;
3. „господа“;
4. „лепи и утегнути“, речју, узор за угледање.

Чак до мере да се одрођују од ромског идентитета, да им српска посета у часовима доколице више значи од тамо „оних из мале“. Унутар, пак, тих истих махала, њихова су дворишта у цвећу оазе мира, склада и хармоније у окружењу малецних имања са разваљеним оградама, пренатрпаних металним и папирним отпадом.

2. Нова етика рада и предузетништва

Проверавали смо и пријемчивост ромског становништва за понашања карактеристична за протестантско поимање рада, као што су: предан рад и самостално зарађивање за сопствене и породичне потребе, доказивање пред Богом вредноћом и предузимљивошћу и сл.

„Па, добро, ако си здрав, треба сам да радиш. Па, кажу ми: иди тамо, ради, не мораш да дођеш у цркву, гледај сваки пос’о, сваки динар, немој ако је недеља да ти мораш да дођеш у цркву. Иди ти узми свој динар, а има времена, доћи ћеш у цркву, и у среду, четвртак, петак, кад дођеш.“

Миленко Мирковић-Мишко, 44, баптиста, Бериље (Прокупље)

„Да, тако је, баш тако. Нема седења, о томе се јавно говори, јер човек треба да ради. Не можемо да чекамо да нам Јехова баци с неба. Ако хоћеш, иди ради. Ми можемо да молимо Бога да нам помогне да нађемо посао и да радимо у складу са нашом молитвом, али не да ја седнем кући и да сад чекам, ево, молила сам и сад ће мени Бог да да.“

Радмила Куртешевећ, 42, Јеховин сведок, Ниш

„Тако је. То је и порука Библије, порука Бога: ‘Погледај мрава лењивче, нема вође и господара, а ипак приправља себи храну у лето’. Да се угледамо на мрава, како је вредан. Ми шест дана имамо на располагању да радимо, а седми дан да останемо да се одморимо, јер је и Бог шест дана радио, а седми дан одмарао. Није зато што се он уморио, него да би нама оставио пример. Јер, ми сада нашим животом желимо да оставимо пример нашој деци.“

Зоран Зекић, 28, адвентиста, Међа (Лесковац)

„Да. И да поштено зарађује, то је најважније исто. Ја могу сам да зарадим, али ако, рецимо, продајем на пијаце воће и поврће, ја цаба сам верник ако поткрадам људи на кантар, ако узме кило, а ја му дам седамсто грама. Учи се да зарађујемо самостално, али поштено, никако другачије.“

Перица Куртић, 38, пентекосталац, Лесковац

„Па, нормално. Пази, баш скоро смо имали једну тему то. Наш старешина је рекао овако: ‘Немој да спаваш до једанаест, дванаест сати, него устани у шес’ сати, ујутру рано и тражи пос’о. Ко ће ти дати ако се не трудиш?’“

Часлав Кадрић, 50, пентекосталац, Лесковац

„Ко не ради, не треба ни да једе“ – најчешћи је цитат на који се позивају религиозни Роми када разговарамо о самосталном зарађивању за живот, остваривању прихода „у зноју лица свог“. Упијају се поруке старешина са говорница да:

1. Бог воли ранораниоце, а не ленчаре,
2. да је људима подарио вредне руке, као и
3. свест и савест да треба да збрину породицу у свакодневним потребама.

Сваки је поштен посао богоугодан, од оних у којима нешколовани Роми од памтивека учествују (чишћење кућа, трговина на пијацама, сакупљање секундарних сировина, рабаџисање) до сасвим нових занимања (сечење дрва за огрев, молерај, столарске услуге, рад на грађевини).

Поручује се да се на радном месту:

1. треба држати часно и правично,
2. не закидати на кантару,
3. исправну робу понудити,
4. до краја започету радњу обавити,
5. стицати добар глас, који обезбеђује ангажовање у следећој прилици.

И кад понуде изостану, не треба престајати с молитвама Богу, загледаног у верну децу и забринутог за њихов опстанак. Пастори ће са

одобравањем одговорити на захтев да се прескочи предвиђена верска обавеза због посла који не сме да чека, али ће подсетити и да треба светковати онај свети дан једном недељно (обавезно субота код адвентиста).

Поред економског доказивања, има ли места и за другачије форме потврђивања исправности у вери, попут штедљивости и скромности у захтевима?

„Наравно, наравно, то иде уз то. Да ценимо свој динар, да га располажемо на прави начин. Наравно, ту захвалност ти даш Богу да ће он употребити тај новац на прави начин. Не можеш ти да добијеш паре и плату и ‘ајд’ сад у кафану да трошиш! А жена, а деца, где су рачуни?“

Драгана Мутишевић, 34, бантиста, Ниш

„Када знаш где трошиш свој новац, где трошиш свој динар, када водиш евиденцију где ћеш шта да потрошиш, и то те Библија научава, и ту ти Јехова сам Бог помаже, ако водиш рачуна, наравно да ћеш имати. Ево, ја радим у кафићу, узимамо шест хиљада динара, ја три хиљаде, супруг три хиљаде, и деџи додатак пет хиљаде и нешто. Ја од тих пара морам да платим ужину, двоје деце су ми на школу, мора да платим ужину за треће дете које је кренуло у забавиште. А где је моја струја и све што треба да платим? Ипак, сналазимо се, не могу да платим струју све, дам оно што треба да дам, и плус оно што ми остане, ја распоређујем. Мора да има брашно, зејтин, шећер, а оно што могу да приуштим, то могу. Али, ипак, ако водиш рачуна, онда ћеш имати за све.“

Биљана Касемовић, 30, Јеховин сведок, Врање

„Да, исто, много је битно и то. Ево, ови људи око мене мисли да сам ја много ‘чип’, штедљива. Нон-стоп усмеравам чланове породице да не троше, да не купују, да се може без тога и тога, свега има кући. Кад дођемо кући, ја од ништа направим нешто! Били смо на море заједно, имају дивна искуства са мном!“

Анита Симић, 29, адвентиста, Ниш

„Да, Библија има одговоре за то. На једном месту пише да је Бог тај који даје новац, али ти си господар новца. Треба ти да расположеш, да знаш где трошиш свој новац, онако како Бог каже и како ти умеш. Ја, рецимо, сад, ето, имам неке паре. И почнем да трошим, да се раскалашим с њима и сутрадан немам. Па, немам. Није божја воља да ја идем по кафане, да се веселим, дам на музику, певачи, певачице, да почастим целу кафану. И сутра нема. Па, нема. Бог ми је то дао, треба да знам где то трошим.“

Перица Куртић, 38, пентекосталац, Лесковац

Поред честитог рада и примереног понашања, важна је и скромност у захтевима и штедљивост. Роми су вазда више оскудевали, но што су се разбацивали приносима. Библија сада подучава, а Роми одго-

ворима потврђују, да када и заради, узоран домаћин не сме брже-боље да похита у кафану и уз вино и песму проћерда силне новце, разврат и раскалашност да и не помињемо.

Треба да прво:

1. исплати пристигле рачуне,
2. подмири заостала дуговања и, ако претекне,
3. одвоји на страну нешто за „црне дане“.

Месечна економија налаже пружање у границама губера:

1. купити неопходне намирнице и средства за хигијену,
2. наменити за дечије потребе, а
3. за вечеру у кафани и сличан луксуз – ако буде.

Највећа се брига испољава за ужу породицу, а онда и за блиске рођаке; не само у новчаним давањима или физичком раду, већ у:

1. уљудном распитивању за прилике у кући,
2. у упућеној речи охрабрења у тешким моментима и
3. молитвама за здравље и просперитет.

О исказивању љубави за појединце, из цркве као и ван ње, више се води рачуна но о укључивању у активизам локалне средине и друштвеној употребљивости на ширем плану. Млађи предњаче у сагледавању себе као *грађана читаве заједнице*, а старији су окренути најпре *уском верничком кругу*.

Питали смо и за бригу о збринутости шире фамилије, те учествовању у бољитку локалне заједнице, кроз разне видове радног ангажовања, најпре у приватном сектору.

„Да, имам такво искуство из Данске. Овде немамо тако богате појединце, имамо у Београду. Они су приватници и у својој фирми запошљавају вернике такође, ако имају квалификације. Они знају да ће они поштено да раде, мада примају и друге, светске људе.“

Радмила Куртешевић, 42, Јеховин сведок, Ниш

„Ако брат има неку своју радњу, он може да помогне некој браћи или сестрама. Рецимо, брат који продаје јаја, ја их узимам од њега, знам да му је то основа. Примера ради, то се баш сад десило. Пре неколико дана, не измишљам, брат који ради у једној фирми где се праве столови, прозори, брат Игор, он је тамо радник. И сада, треба да се унесу неке граде и даске, тражили су помоћ од брата Игора и он је позвао другу браћу. Ако се може тако помоћи, ми се не мешамо у политику, али ако нешто искрсне, ми једни другима помажемо.“

Биљана Касемовић, 30, Јеховин сведок, Врање

„Има. Имала је црква утицај на неколико њих. Ево, наш брат, Дуле ‘Шампион’, он има некретнине, прави куће, до наше цркве она велика зграда што се направила, он је човек колико пут тражио да се ради. Брат Марјан, што се молио за мене због мог проблема, он је исто радио тамо код њих, и тамо је упознао истину. Ја сам чуо да су доста и други помогли, не могу стопостотно да ти одговорим на питање, не знам све детаље, нисам сеоска визитарка. Али, гарантовано се помаже.“

Бобан Тошић, 35, адвентиста, Горњи Матејевац (Ниш)

„Не. Али, не бих имао ништа против, то би ми помогло око суботе. Ево, кад би’ ја сад наш’о неки пос’о, можда би имао проблем око суботе, дал’ ће тај послодавац мени да ослободи суботу, јер мени је битна субота, бити у цркву, служити Господу. А ако би он био наш брат, свакако би’ пристао да радим код њега, с њим никакав проблем не би’ имао, јер би ме он ослободио од суботе.“

Марјан Реџеповић, 31, адвентиста, Врање

У ромске верничке главе и срца усађено је високо вредновање изведене трансформације особних карактера. Међу неромима усталило се мишљење да је приликом уговарања пословних аранжмана ефикасније ангажовање протестантске радне снаге, у чије се поштење и дату реч не сумња. У богатим западним срединама из редова верника већ су се издвојили успешни појединци са започетим приватним бизнисом. Они редовно пружају шансу најпре браћи и сестрама са неопходним квалификацијама, независно од националне припадности, па тек онда осталим кандидатима. Такво повезивање носи са собом и додатну предност: газде у вери имаће разумевање за, на пример, слављење суботе, од изузетне важности адвентистима.

Приватни предузетници, духовно прожети реформаторским учењем, још увек *нису стасали ни бројем, ни посебном економском моћи*. Отуда ни протестантски религијски идентитет појединца на домаћем тржишту радне снаге није бланко гаранција за добијање запослења.

* * *

У својим проповедима протестантски пастори истичу материјално овосветовно богатство као показатељ божје изабраности за оносветовни живот. Али, искључиво:

1. поштеним радом стечено,
2. на темељу штедње,
3. уз одрицање од расипништва, забаве и улудо изгубљеног времена.

Дакле, не одрицање од имућства, већ од неправедно стеченог и нерационално коришћеног. Рад у позиву, као часно служење Богу, акумулирана зарада и скромно живљење економско су „свето тројство“, принципи Веберовог „духа капитализма“ који је подастро основе модерног западноевропског привређивања (Ristić 2005).

Ни ромско контемплирање у традиционалистичком „бити, а не имати“ више није оправдање пред Богом за личну неодговорност. Опстанак од данас до сутра у немаштини и самосажалењу, уз пружену руку за милостињу, без тежње за дугорочним планирањем и овоземаљским искупљењем сопственим снагама, нису прихваћени начини служења и приближавања божјем ауторитету.

Идентитет одређен религијским погледима на свет пресудно боји ставове верника Рома и Ромкиња према економској активности: *сиромаштву се настоји доскочити побољшаном радном ефикасношћу*. Рад је богоугодан, а нерад раван греху, због чега се не треба стидети нити једног поштеног и легалног посла. Систематском самоконтролом Роми се, дакле, укључују у свет привређивања нерома, савесно, одано и равноправно учествујући у пословима које надгледају и сами обављају, те потирући баријере проузроковане постулираном одвојеношћу од рада којег контролишу „гаце“.

„Имати, а не бити“ – ново је ромско сагледавање вековне дилеме.⁵ Ваљаност учињеног верског избора потврђује се материјалним статусом и приватним власништвом над добрима. Сасвим у складу са учењем о предодређености и теолошким значењем рада за спасење у протестантизму, али у складу и са економским рационализмом западних друштава у којима се *a priori* богатство не проглашава непотребним и непожељним. Тако се Роми протестанти својим устрајним радом отресају оптужби непосредног окружења за лењост и склоност превари, односно придружују народима са развијеном радном етиком.

3. Нова етика свакодневног живота

Покушали смо да дознамо, најпре, шта је са променама у самим верничким породицама: да ли је измењена комуникација између чланова породице, како брачних партнера међусобно, тако и са својом децом?

„Прво се поприча о проблему који нас мучи, и свако има право да каже шта мисли. Не може мушкарац да каже жени: ти ћути, ја сам глава породице и ти мораш да послушаш. Ако сам ја једини у кући који одлучује, ја сам онда лош поглавар те куће. Ја морам да саслушам жену, да саслушам породицу, да видимо који је проблем

⁵ Славна синтагма Ериха Фрома (*Erich Fromm*) (1984), у анализи културе Рома задобила је сасвим другачије значење.

и да нађемо заједнички језик. А ја могу да дам заједничку реч, као хришћанин, да видимо сви шта је и који је најбољи излаз...“

Милован Бећировић, 61, баптиста, Горњи Комрен (Ниш)

„Апсолутно. Иако сам ја Јеховин сведок, нисам ни ја савршен. Можда некад моја жена има бољи предлог за нешто, ја морам да уважим тај њен предлог.“

Зенко Саитовић, 35, Јеховин сведок, Врање

„Како да не. Ја дозвољавам својој деци да ако нисам у праву, да ми они кажу то. Не значи сад ако сам ја мама, па да будем све ја у праву. Ако нисам ја у праву, без обзира што ми је он син, што је то моје дете, ако ја нисам у праву, још ми је драже да ми каже што није добро, да би се ја поправила, разумете? Можда нешто ја не примећујем око себе, а моје дете приметити, онда има право једноставно да ме укори.“

Славица Асановић, 50, адвентиста, Ниш

„Да. Рецимо, кад треба неку важну одлуку да донесемо, увек седимо цела породица и разматрамо ту неку причу и заједно доносимо одлуку.“

Миодраг Бакић, 18, пентекосталац, Лесковац

„Полиција каже да откад Роми почели да долазе у цркву, никакви проблеми немамо са њима. Е, рецимо, потуко’о сам се ја с комшију, шта каже полиција: ’Јел’ идете у цркву?’ ’Па, не.’ ’Па, зато сте се потукли? Идите у цркву, неће се потучете.’ Одма’ то питају: јел’ идете у цркву?..“

Перица Куртић, 38, пентекосталац, Лесковац

У свим разговорима које смо водили са Ромима у статусу верника или старешина једне од четири посматраних малих верских заједница у југоисточној Србији, посебно је потенцирана *трансформација навика унутар верујућих породица* (међусобно опхођење чланова: релације отац–мајка и родитељи–деца, као и комшијске релације).⁶ Јесте важно читати Божју реч, али је значајније исписати је личним поступањем: поуке са проповедаоница морају да се примењују у животу, иначе никакве сврхе од говорења другима о силини и присутности Господњој. Свађе, мржње и непријатељства између старих и младих, блиских и даљих рођака, замењене су договором и испомагањем у заједничким задужењима откако је у домовима завладала хришћанска хармонија.

⁶ Ходајући у друштву са ромским пастором Шерифом Бакићем из Духовног центра „Светло” уличицама највеће ромске махале Подворце у Лесковцу, приметио сам да му се (да нам се) Роми у пролазу редовно обраћају речима „О Девел ту а” (Господ с тобом). Бакић ми је објаснио да тих неколико речи можда најбоље описују промену идентитета верујућих Рома из махале: људи који су се раније међусобно опходили поздравом у сленгу – „кај ца” (где идеш, куда идеш) – сада на уснама имају Исуса Христа: „О Девел ту а” (Господ с тобом).

Жена је и даље подложна мужу, али се може чути њен глас; супруг је више не вара и не туче у алкохолисаном стању, јер су обоје у својим делима суочени са сликом Господњом.

Наместо грубих речи сада се може чути „извини, опрости, погрешно сам“, а слике босих жена са замотуљцима у рукама у центру града смениле су групе дотераних верника у пристојном разговору на путу на богослужење. Лесковачки пентекосталци, рецимо, дично изјављују како скоро из сваке куће макар једно дете долази у цркву; ниједно не пуши, нити пије, поштују родитеље. Полицијске патроле не „шпартају“ више с првим мраком крајем, вребајући лопове и насилнике, нити се може десити да се неко из цркве доводи у везу са криминалним активностима.

Изостају и оптужбе комшија нерома за буку, недолично понашање и недисциплину деце; штавише, на делу је размена кућних посета између српских и ромских породица.

„Исто. Нисам то приметио. Другачији имају однос према мени, знају да нећу да их слажем, преварим. А на друге гледају као на Роме: а, он ће да те превари, а, он ће ово, он ће оно. А код Микија и Јулијане већ имају другачије мишљење.“

Милован Бећировић, 61, баптиста, Горњи Комрен (Ниш)

„Па, ево, ту су прве комшије, то треба њих да питате. Они који нас не знају, могу да нам замере, они који су даљи могу нешто и да причају и да сумњају. Али, они који су нам блиски, који су око нас, који виде, они нам не замерају, заиста, ништа.“

Анита Симић, 29, адвентиста, Ниш

„Много другачије гледају, много утицај има то позитивно понашање. Имају доста поверења. Знају по неки пут да саслушају наше савете. По неки пут питају шта је најбоље да ураде, а ти их упућујеш правим путем.“

Часлав Кадрић, 50, пентекосталац, Лесковац

„Да. Црква је и у томе допринела, том зближавању са другим нацијама. Ја, рецимо, никад не би’ познавао Сару, Душана, ја сам са њима на кампу био, па смо свирали заједно, па вежбали, нон-стоп смо били заједно. Црква је доста утицала на то да стекнемо много више пријатеља који су нероми. Као што су Срби, а имам и пријатеље Кинезе и друге.“

Миодраг Бакић, 18, пентекосталац, Лесковац

Посебно се држи до става спољашњег света према ромским фамилијама. Сиромаштво, неуредно покућство и ниска хигијена, удружени са деценијама потхрањиваним стереотипним сликама, увек су представљали камен спотицања у дневним додирима између Срба и Рома. Свакодневица Рома у Христу сада је другачија, сматрају они:

1. из суседства су ишчилели страхови да ће бити покрадени или изиграни,
2. нема замерки због прегласне музике у ситне сате,
3. штавише, није чудо да затраже савет од оних за које држе да се крећу добрим путем.

Карика која недостаје били су верујући Срби из цркава: посебно је то било видно у контактима између младих током заједничких богослужења, у слободном времену итд.

Појављују се, међутим, у најновије време друге сметње, проузроковане двојењем на релацији „ми, верници“ и „они, неверници“. Ромима уистину *не пријају* докона дружења, уз трач кафенисања и трошење алкохола и цигарета. Од нерелигиозних Срба немају се чему корисноме научити, нити угледати у понашању какво подучава Библија, па се формални контакти завршавају суседским поздравима.

ЗАКЉУЧАК

Цигански протестантизам нису „циганска посла“, како се то понегде може чути. Испод дебелих наслага често погрешних представа о Ромима, које обликују јавно мњење у Србији, израња једна нова слика „Рамине деце“ (да се симболично изразим, користећи се именом легендарног јунака из индијског епа Рамајана).

Евидентни су бољици који се дешавају у протестантским ромским домовима под утицајем верског учења: побољшана кућна хигијена и промоција здравих стилова живљења, трансформисани породични и складни родбински и комшијски односи, доказивање пред Богом вредноћом и предузимљивошћу, као и штедљивошћу и скромношћу у захтевима. Истовремено, они су и мерљиви индикатори узапредовале еманципације Рома из редова протестантских верских заједница у југоисточној Србији.

Добродушни погледи домаћина и домаћица из непосредног суседства као признање за уредност, изостајање неромских оптужби за буку, недолично понашање и недисциплину деце, ишчилели страхови да ће бити покрадени у сопственом дворишту или изиграни у трговини, неуслишене кућне посете и затражени савети од „људи у Христу“ за разрешење породичних размирица – речито сведоче о поступном укључивању верујућих Рома у свакодневне социјалне токове српских градова и села.

Испочетка је већинско јавно мњење у први план истицало напетости и разлике: провокацијама и увредама дочекиване су упристојене пентекосталне групе у кретању градским улицама ка одредишту недељног богослужења или се љутито приговарало због, кроз широм отворе-

не прозоре молитвених домова допирућег, хорског певања и прегласне музике. Поступно су побољшавани добросуседски односи и формирана основа за дијалог: благонаклоно се гледало на мушкарце који се не опијају и уважавају супруге и децу, као и на уредне, лепо обучене и домаћинству наклоњене жене са васпитаном децом. Ромске „фавеле“ нису се посматрале само са безбедне даљине; из њих су, оснажени вером, почели да пристижу мушкарци и жене припремни за укључивање у функционисање преовлађујућих социјалних образаца.

Идентитет одређен религијским погледима на свет боји ставове верних Рома и Ромкиња према економској активности. Рад је богоугодан и не треба се стидети нити једног поштеног посла. Традиционално „бивствовање уместо имања“ – несигурну егзистенцију засновану на традиционалним начинима преживљавања (експлоатација маргиналних ресурса, најчешће у виду сакупљања секундарних сировина) замењује „теологија просперитета“: укључивање на равноправним основама у свет привређивања „гаца“, имућство и приватно власништво над добрима. „Имати“, а не „бити“, материјалним статусом додатно потврдити ваљаност сопствене вере, постају очекивани обрасци понашања, сасвим у складу с учењем о предодређености и теолошким значењем рада за спасење у протестантизму.

Преображеници из ромских махала јасно стављају до знања сународницима – ритуалистима из православља и ислама и неверујућима – шта више не желе да чине и какво понашање бирају за узор. Остаје дилема, међутим, да ли и шта Роми „духовничари“ препознају и одређују саставницама трансформисаног културног идентитета? И како да их остваре у клими двоструког неодобравања: *унутрашњег* (неверујућих Рома који на преобраћење гледају као на отуђење од матичног културног тока) и *спољашњег* (већинског мњења несклоног „секташком“ деловању)? Стога је још увек рано за изрицање оцена о доприносу „трећег крака“ хришћанства пожељној интеграцији Рома у српско друштво. Она ће уследити тек у другој фази протестантизације, ослањајући се на плодове еманципације и социјалне укључености.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић, Д. Б. „Зашто ‘православци’ прелазе у адвентисте?“. *Марксистичке теме* 11, 3–4 (1987): 141–149.
- Ђорђевић, Д. Б. „О протестантизацији Рома Србије – уводна расправа“. *Религија и толеранција* 1, 1 (2004): 103–112.
- Ђорђевић, Д. В. „Religije i veroispovesti nacionalnih manjina u Srbiji“. *Sociologija* 48, 3 (2005): 193–212.
- Ђорђевић, Д. В. „Преобраћање Рома на протестантизам (Model, činioци, тумачење)“. *У: Конверзија и контекст (Теоријски, методолошки и практични приступ религијској конверзији)*, 227–44. Нови Сад: Центар за емпијска истраживања религије, 2009.
- Ђорђевић, Д. Б. и Д. Тодоровић. *Устала Јемка (Текује, тарикати и шејхови нишких Рома)*. Ниш: Филозофски факултет, 2009.
- Ђорђевић, Д. В. and Д. Тодоровић. “Orthodox Priests and the Protestant Roma (A Bit of Empirical Research from the South of Serbia)“. In *Orthodoxy from an Empirical Perspective*, 175–188. Niš and Belgrade: YSSSR and Institute for Philosophy and Social Theory, 2011.
- Живковић, Ј., Тодоровић, Д., Јовановић, В., и Ђорђевић, Д. Б. *Ромске душе*. Ниш: Универзитет у Нишу, 2001.
- Ristić, I. „Religija kao faktor političke kulture i ekonomskog razvoja“. *Filozofija i društvo* 3 (2005): 145–161.
- Славкова, М. *Циганите евангелисти в България*. Софија: Парадигма, 2007.
- Тодоровић Д. *Протестантизација Рома југоисточне Србије* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филозофски факултет, 2011а.
- Тодоровић, Д. „Протестантизам – нова религија Рома југоисточне Србије“. *У: Антропологија, религије и алтернативне религије: култура идентитета*, 161–184. Београд: Српски генеалошки центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, 2011б.
- Todorović, Dragan. „Uloga kulturnih faktora u protestantizaciji Roma jugoistočne Srbije.“ *Kultura* 136 (2012): 376–402.
- Тодоровић, Драган. „Суштина верског учења као богословски фактор протестантизације Рома југоисточне Србије.“ *Култура* 141 (2013): 53–72.
- Тодоровић, Драган. „Улога богословских фактора у протестантизацији Рома југоисточне Србије.“ *У: Прилози стратегији унапређења положаја Рома*, приредили Тибор Варади, Драгољуб Б. Ђорђевић и Горан Башић, 113–136. Београд: САНУ и Заштитник грађана Републике Србије, 2014а.
- Todorović, D. “Roma and Conversion to Protestantism: An Example of Southeast Serbia.“ In: *Europe as a Multiple Modernity: Multiplicity of Religious Identities and Belonging*, edited by Martina Topić and Srdjan Sremac, 228–251. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2014b.
- Fromm, E. *Imati ili biti*. Zagreb: Napred, 1989.
- Цацаноска, Р. „Можности за промени во ромската конфесионална матрица во Република Македонија“. Во *Истражувајќи ја другоста (Аспекти на другоста од перспектива на одделни дисциплини во високото образование во Република Македонија)*, 143–171. Скопје: Фондација Институт отворено општество – Македонија, 2005.

Dragan Todorović

PROTESTANTIZATION OF ROMA:
“TO BE” AND/OR “TO HAVE”

S u m m a r y

The expansion of Protestant teaching among Roma in southeastern Serbia, more intensely in the last decade and a half, has initiated the process of *reshaping their collective identity*. Customs and habits of Roma Baptists, Adventists, Pentecostals and Jehovah’s Witnesses in towns and villages lead to the reconsideration of generally accepted relations inside and outside of the Romani community. In the light of the newly-accepted religious worldview, the core of the ethnic and cultural independence of the members of the Romani people – recognizably called *Rromanipe* – starts to be based on the changed “distinction emblems” in the area of health culture, culture of behavior, work and entrepreneurship, etc. The rethinking and adaptation of dominant components of Romani culture is taking place, with the most significant one being that which emphasizes the importance of *existence* instead of *possession* of material goods – “*not to have, but to be*”.

Key words: *Rromanipe*, Protestantization of Roma, southeastern Serbia, “to be, but not to have”, “to have, but not to be”